59. ročník Matematické olympiády

Úlohy domácí části I. kola kategorie C

1. *Erika a Klárka hrály hru „slovní logik“ s těmito pravidly: Hráč A si myslí slovo složené z pěti různých písmen. Hráč B vysloví libovolné slovo složené z pěti různých písmen a hráč A mu prozradí, kolik písmen uhodl na správné pozici a kolik na nesprávné. Písmena považujeme za různá, i když se liší jen háčkem nebo čárkou (například písmena A, Á jsou různá). Kdyby si hráč A myslel například slovo LOĎKA a B by vyslovil slovo KOLÁČ, odpoví hráč A, že jedno písmeno uhodl hráč B na správné pozici a dvě na nesprávné. Zkráceně sdělí „$1 + 2$“, neboť se opravdu obě slova shodují pouze v písmenu O včetně pozice (druhé zleva) a v písmenech K a L, jejichž pozice jsou odlišné. Erika si myslela slovo z pěti různých písmen a Klárka vyslovila slova KABÁT, STRUK, SKOBA, CESTA a ZÁPAL. Erika na tato slova v daném pořadí odpověděla* $0 + 3$, $0 + 2$, $1 + 2$, $2 + 0$ *a* $1 + 2$. *Zjistěte, jaké slovo si Erika mohla myslet.*

Řešení. Slova ZÁPAL a STRUK nemají společná písmena. Proto se, jak plyne z odpovědí $1 + 2$ a $0 + 2$, mezi jejich písmeny, jež dohromady tvoří množinu $\mathsf{M} = \{Z, Á, P, A, L, S, T, R, U, K\}$, nachází všech pět písmen hledaného slova. Ve slově SKOBA mají být právě tři z hledaných písmen. Jsou to tedy písmena S, K, A. (Zbývající písmena B a O totiž do množiny M nepatří.) Ve slově CESTA mají být jen dvě z hledaných písmen, a obě na správné pozici. Jsou to již nalezená S a A, která tedy patří na třetí, resp. páté místo hledaného slova (a písmeno T lze z množiny M „vyloučit“). Písmeno K nemůže být ani na prvním, ani druhém místě, jak plyne z odpovědí pro slova KABÁT $(0 + 3)$ a SKOBA $(1 + 2)$. Je tedy na čtvrtém místě a zbývá určit první dvě písmena. Ve slově STRUK jsou jen dvě z hledaných písmen (musí to tedy být S a K), obě v nesprávných pozicích. Proto z množiny M „vyloučíme“ i písmena R, U (a T, pokud jsme to dosud neučinili). Zbývající dvě hledaná písmena proto patří do množiny $\{Z, Á, P, L\}$. Z podmínek pro slovo KABÁT plyne, že jedno z nich je Á. Ve slově ZÁPAL je právě jedno písmeno ve správné pozici. Kdyby to bylo Z, neměli bychom kam umístit písmeno Á. Je tedy Á na druhém místě a navíc lze vyloučit písmeno Z. Na prvním místě hledaného slova může být L nebo P. Snadno se přesvědčíme, že nalezená slova LÁSKA i PÁSKA vyhovují všem podmínkám úlohy.

Úlohy k procvičení:

1.1. Z pěti rodin odebírají tři rodiny deník Dnes a dvě Lidové noviny. Existuje mezi nimi rodina, která neodebírá žádný z těchto deníků? [Taková rodina existovat může, ale nemusí. Některé rodiny totiž mohou odebírat oba deníky. Možné situace znázorňují diagramy na obr. 1.]

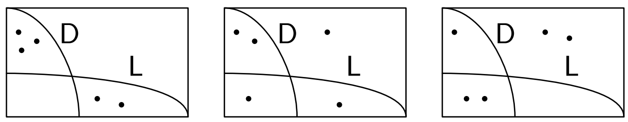

Obr. 1

1.2. Erika a Klárka hrály hru „slovní logik“. Erika si myslela slovo z pěti různých písmen a Klárka vyslovila slova SIRUP a VODKA. Erika v daném pořadí odpověděla $0 + 3$ a $1+1$. Dokažte, že všechna písmena slova, které si Erika myslela, patří do množiny $\mathsf{M} = \{S, I, R, U, P\} \cup \{V, O, D, K, A\}$. (Poznamenejme, že Erika si mohla myslet například slovo DOPIS nebo RUSKO.)

1.3. Erika a Klárka hrály hru „slovní logik“. Erika si myslela slovo AGÁTY a Klárka vyslovila slova KABÁT a MĚSTA. Ověřte, že Erika musela odpovědět stejně jako v úloze 1.2. Proč nyní nepatří všechna písmena slova, která si Erika myslela, do množiny $\mathsf{L} = \{K, A, B, Á, T\} \cup \{M, Ě, S, T, A\}$?

1.4. Erika a Klárka hrály hru „slovní logik“. Klárka vyslovila slova OPAVŮ a ÚLOZE, přičemž Erika odpověděla stejně jako v úloze 1.2. Jaké slovo si Erika myslela, když všechna jeho písmena už patří do množiny $\mathsf{L} = \{O, P, A, V, Ů\} \cup \{Ú, L, O, Z, E\}$? [PAVLE]

1.5. Třicet maturantů jednoho gymnázia podalo přihlášku k dalšímu studiu na některou ze šesti fakult ČVUT. Využili možnost podat více přihlášek, a tak polovina žáků podala přihlášku aspoň na tři fakulty, třetina si podala přihlášku na více než tři fakulty. Na fakultu architektury se s ohledem na talentovou přijímací zkoušku nehlásil nikdo. Dokažte, že na některou ze zbývajících pěti fakult se přihlásilo méně než dvacet studentů. [50–C–I–5]

1.6. Honza, Jirka, Martin a Petr organizovali na náměstí sbírku na dobročinné účely. Za chvíli se u nich postupně zastavilo pět kolemjdoucích. První dal Honzovi do jeho kasičky 3 Kč, Jirkovi 2 Kč, Martinovi 1 Kč a Petrovi nic. Druhý dal jednomu z chlapců 8 Kč a zbylým třem nedal nic. Třetí dal dvěma chlapcům po 2 Kč a dvěma nic. Čtvrtý dal dvěma chlapcům po 4 Kč a dvěma nic. Pátý dal dvěma chlapcům po 8 Kč a dvěma nic. Poté chlapci zjistili, že každý z nich vybral jinou částku, přičemž tyto tvoří čtyři po sobě jdoucí přirozená čísla. Který z chlapců vybral nejméně a který nejvíce peněz? [58–C–I–1]

2. *Vrcholem C pravoúhelníku $ABCD$ veďte přímky p a q, které mají s daným pravoúhelníkem společný pouze bod C, přičemž přímka p má od bodu A největší možnou vzdálenost a přímka q vymezuje s přímkami AB, AD trojúhelník co nejmenšího obsahu.*

Řešení. Pata P kolmice z bodu A na přímku p procházející bodem C leží na Thaletově kružnici nad průměrem AC. Vzdálenost bodu A od přímky p, tj. délka úsečky AP, je tedy nejvýše rovna velikosti průměru AC. Přitom rovnost nastane, právě když je přímka p kolmá na úhlopříčku AC. Přitom je zřejmé, že taková přímka p má s daným pravoúhelníkem společný pouze bod C.

Zvolme nyní libovolnou přímku q tak, aby měla s pravoúhelníkem $ABCD$ společný jen bod C. Její průsečíky s přímkami AB, AD označme M a N (v uvedeném pořadí). Dále označme M' obraz bodu M v souměrnosti podle přímky BC a N^* obraz bodu N v souměrnosti podle přímky CD. Protože $|\sphericalangle NCD| + |\sphericalangle MCB| = 180° - |\sphericalangle BCD| = 90°$, plyne z právě uvedených souměrností rovnost $|\sphericalangle MCM'| = 2|\sphericalangle MCB| = 2(90° - |\sphericalangle NCD|) = 180° - 2|\sphericalangle NCD| = 180° - |\sphericalangle NCN^*|$. Body C, M' a N^* leží tudíž na téže polopřímce s počátkem C. Pro obsah trojúhelníku AMN tak vždy platí (obr. 2)

$$S_{AMN} = S_{ABCD} + S_{BMC} + S_{DCN} = S_{ABCD} + S_{M'BC} + S_{DN^*C} \geqq 2S_{ABCD},$$

s rovností, právě když polopřímka $CM' = CN^*$ bude procházet vrcholem A daného pravoúhelníku, tj. právě když $M' = A = N^*$ (pak budou BC a CD středními příčkami trojúhelníku AMN).

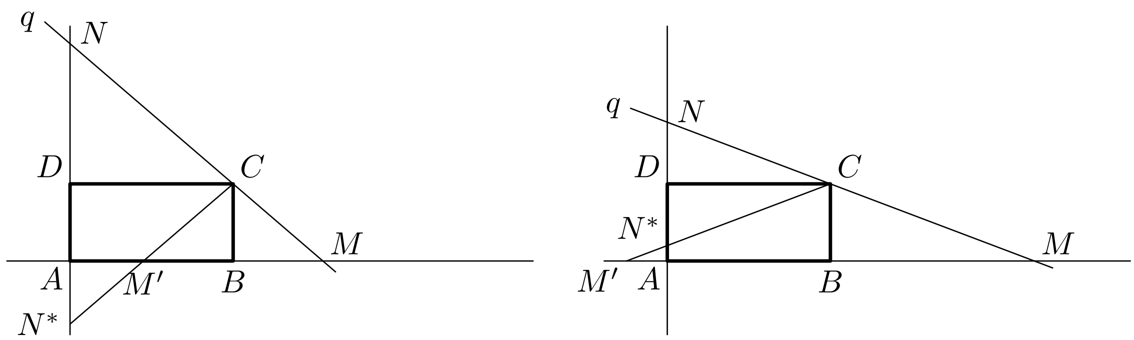

Obr. 2

Závěr. Přímku q, pro kterou je obsah trojúhelníku AMN minimální, sestrojíme jako přímku CM, kde M je obraz bodu A v osové souměrnosti s osou BC.

Přímka p s největší možnou vzdáleností od bodu A za daných podmínek, je kolmice na úsečku AC sestrojená v bodě C.

Poznámka. K právě uvedenému řešení může žáky inspirovat aktivita se skládáním papíru popsaná v úloze 2.1. Místo skládáním papíru lze situaci modelovat na počítači v některém z nástrojů dynamické geometrie, například v Cabri geometrii nebo v Geonextu.

Jiné řešení. Označme P patu kolmice z bodu A na hledanou přímku p a φ velikost odchylky přímek p a AC. Pro vzdálenost d přímky p od bodu A platí $d = |AP| = |AC| \sin\varphi \leqq |AC|$. Přímka p má tedy největší možnou vzdálenost od bodu A, právě když je kolmá na AC.

Uvažujme libovolnou přímku q, která má s pravoúhelníkem $ABCD$ společný jen bod C, a budeme hledat, za jakých podmínek ohraničuje spolu s přímkami AB a AD trojúhelník nejmenšího obsahu. Použijeme označení z obr. 2 a zavedeme $a = |AB| = |DC|$, $x = |BM|$, $b = |AD| = |BC|$ a $y = |DN|$. Pomocí těchto veličin vyjádříme obsah trojúhelníku AMN a odhadneme jej užitím A-G nerovnosti:

$$S_{AMN} = \frac{1}{2}(a+x)(b+y) = \frac{1}{2}(ab+xy+ay+bx) \geqq \frac{1}{2}\bigl(ab+xy+2\sqrt{ab\cdot xy}\bigr). \qquad (1)$$

Z podobnosti trojúhelníků $BMC \sim DCN$ dostáváme $|DN|/|BC| = |DC|/|BM|$, což vzhledem ke zvolenému označení dává $xy = ab$. Po dosazení do (1) a po jednoduché úpravě tak dostaneme $S_{AMN} \geqq 2ab = 2S_{ABCD}$. Přitom rovnost nastane, právě když platí $ay = bx$. Spolu s podmínkou $xy = ab$ představují oba vztahy soustavu rovnic s neznámými x, y, jejímž vyřešením dostaneme $x = a$ a $y = b$. Dospěli jsme tedy ke stejnému výsledku jako v prvním řešení, kde jsme též uvedli konstrukci přímky q.

Jiné řešení. Postupujeme stejně jako v předchozím řešení s tím rozdílem, že nejprve z podobnosti trojúhelníků $BMC \sim DCN$ určíme $y = ab/x$ a potom odhadneme obsah trojúhelníku AMN pomocí tvrzení z úlohy 5.2 takto:

$$\begin{aligned} S_{AMN} &= \frac{1}{2}(a+x)(b+y) = \frac{1}{2}(a+x)\Bigl(b+\frac{ab}{x}\Bigr) = \\ &= \frac{1}{2}\Bigl(2ab+bx+\frac{a^2b}{x}\Bigr) = ab + \frac{1}{2}ab\Bigl(\frac{x}{a}+\frac{a}{x}\Bigr) \geqq 2ab. \end{aligned}$$

Rovnost nastává, právě když $\dfrac{x}{a} = \dfrac{a}{x}$, což je ekvivalentní s podmínkou $x = a$.

Úlohy k procvičení:

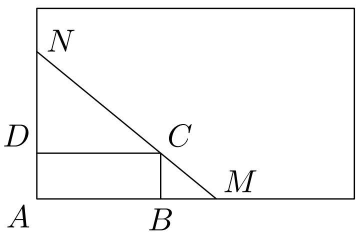

2.1. Na list papíru tvaru obdélníku narýsujte podle obrázku pravoúhelník $ABCD$ tak, aby jeho strany AB a AD splývaly s okrajem papíru. Pak sestrojte přímku, aby měla s pravoúhelníkem společný jen bod C a její průnik listem papíru tvořil úsečku MN, podél níž papír rozřízněte. Vzniklý papírový model trojúhelníku AMN s narýsovaným obdélníkem $ABCD$ přehněte podél úseček BC a DC. Tuto činnost několikrát opakujte, přitom pro tentýž pravoúhelník $ABCD$ volte různé délky úsečky BM. Co lze z výsledku usoudit o poměru obsahů trojúhelníku AMN a pravoúhelníku $ABCD$? Hypotézu dokažte.

2.2. Dokažte, že pro libovolná nezáporná čísla a, b platí $\frac{1}{2}(a+b) \geqq \sqrt{ab}$, přičemž rovnost nastane, právě když $a = b$. [Žákům lze poradit substituci $a = u^2$ a $b = v^2$ nebo $a = m-d$ a $b = m+d$, kde $m = \frac{1}{2}(a+b)$ a $0 \leqq |d| \leqq \frac{1}{2}m$.]

2.3. Je dán ostrý úhel KBL a bod M jeho vnitřku. Sestrojte bodem M přímku p tak, aby vytínala z úhlu KBL trojúhelník ABC nejmenšího možného obsahu. [Kuřina, F.: Umění vidět v matematice, str. 101]

2.4. Je dán ostrý úhel XVY a jeho vnitřní bod C. Sestrojte na rameni VX bod A a na rameni VY bod B tak, aby vzniklý trojúhelník ABC měl co nejmenší obvod. [Polák, J.: Středoškolská matematika v úlohách II, str. 262]

3. *Určete všechna reálná čísla x, která vyhovují rovnici $4x - 2\lfloor x \rfloor = 5$. (Symbol $\lfloor x \rfloor$ značí největší celé číslo, které není větší než číslo x, tzv. dolní celou část reálného čísla x.)*

Řešení. Položme $\lfloor x \rfloor = a$, pak $x = a + t$, kde $t \in \langle 0, 1)$, a rovnici $4(a+t) - 2a = 5$ ekvivalentně upravme na tvar $a = \frac{5}{2} - 2t$. Aby bylo číslo a celé, musí být $2t = k \cdot \frac{1}{2}$, kde k je liché číslo. Navíc $2t \in \langle 0, 2)$. Je tedy buď $2t = \frac{1}{2}$ a $a = 2$, nebo $2t = \frac{3}{2}$ a $a = 1$. Původní rovnice má proto dvě řešení: $x_1 = 2{,}25$ a $x_2 = 1{,}75$.

Jiné řešení. Rovnici upravíme na tvar $2x - \frac{5}{2} = \lfloor x \rfloor$. Jejím řešením jsou x-ové souřadnice průsečíků grafů funkcí $l\colon y = 2x - \frac{5}{2}$ a $p\colon y = \lfloor x \rfloor$. Grafy se protínají ve dvou bodech, jak vidíme na obr. 3. Pro první průsečík platí $\lfloor x \rfloor = 1$. Po dosazení do původní rovnice dostaneme $4x - 2 = 5$ a odtud $x_1 = \frac{7}{4} = 1{,}75$. Pro druhý průsečík platí $\lfloor x \rfloor = 2$, takže $4x - 4 = 5$ a $x_2 = \frac{9}{4} = 2{,}25$.

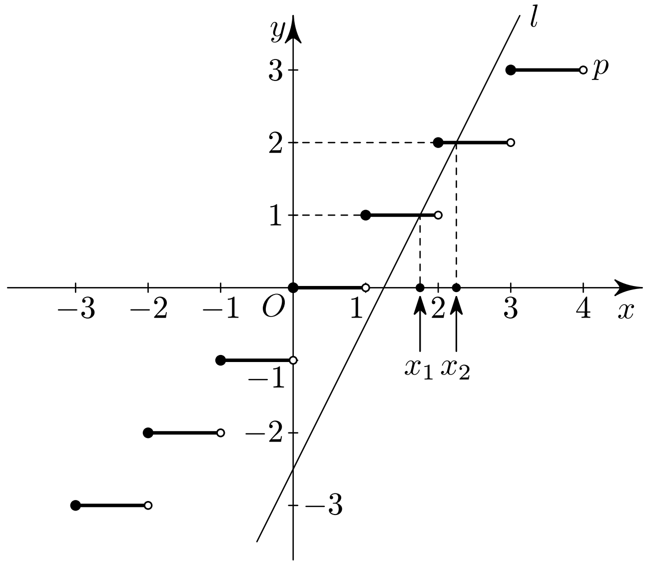

Obr. 3

Jiné řešení. Rovnici upravíme na tvar $2x - \frac{5}{2} = \lfloor x \rfloor$. Taková rovnice bude splněna, právě když číslo $2x - \frac{5}{2}$ bude celé a bude splňovat nerovnosti $x - 1 < 2x - \frac{5}{2} \leqq x$ neboli $\frac{3}{2} < x \leqq \frac{5}{2}$. Pro taková x hodnoty výrazu $2x - \frac{5}{2}$ zřejmě zaplní interval $\frac{1}{2} < 2x - \frac{5}{2} \leqq \frac{5}{2}$. V něm leží právě dvě celá čísla 1 a 2, tudíž hledaná x najdeme z rovnic $2x - \frac{5}{2} = 1$ a $2x - \frac{5}{2} = 2$.

Úlohy k procvičení:

3.1. a) Určete $\lfloor 0 \rfloor$, $\lfloor 3{,}5 \rfloor$, $\lfloor 2{,}1 \rfloor$, $\lfloor -4 \rfloor$, $\lfloor -3{,}9 \rfloor$, $\lfloor -0{,}2 \rfloor$.

b) Nechť a je celé číslo a $t \in \langle 0, 1)$. Určete $\lfloor a \rfloor$, $\lfloor a + t \rfloor$, $\lfloor a + \frac{1}{2}t \rfloor$, $\lfloor a - t \rfloor$, $\lfloor a + 2t \rfloor$, $\lfloor a - 2t \rfloor$.

3.2. V kartézské soustavě souřadnic sestrojte grafy funkcí: $f\colon y = \lfloor x \rfloor$, $g\colon y = x - \lfloor x \rfloor$.

3.3. V oboru reálných čísel řešte rovnici $\lfloor 3x - 5 \rfloor = 5x - 8$. [47–C–S–1]

3.4. Najděte všechny dvojice reálných čísel x, y, pro něž platí $7\lfloor x\rfloor + 2y = 117{,}4$ a $5x + 2\lfloor y\rfloor = 91{,}9$. [47–C–I–5]

3.5. Určete všechna kladná čísla x, pro něž je mezi deseti čísly $\lfloor x\rfloor$, $\lfloor 2x\rfloor$, $\lfloor 3x\rfloor$, $\lfloor 4x\rfloor$, $\lfloor 5x\rfloor$, $\lfloor 6x\rfloor$, $\lfloor 7x\rfloor$, $\lfloor 8x\rfloor$, $\lfloor 9x\rfloor$, $\lfloor 10x\rfloor$ právě devět různých. [47–C–II–3]

4. *Kružnice $k(S;r)$ se dotýká přímky AB v bodě A. Kružnice $l(T;s)$ se dotýká přímky AB v bodě B a protíná kružnici k v krajních bodech C, D jejího průměru. Vyjádřete délku a úsečky AB pomocí poloměrů r, s. Dokažte dále, že průsečík M přímek CD, AB je středem úsečky AB.*

Řešení. Protože kružnice l má za tětivu průměr CD kružnice k a dané kružnice nejsou totožné, platí pro jejich poloměry nerovnost $s > r$. Označíme-li P patu kolmice z bodu S na úsečku BT (obr. 4), pak z Pythagorovy věty pro pravoúhlé trojúhelníky

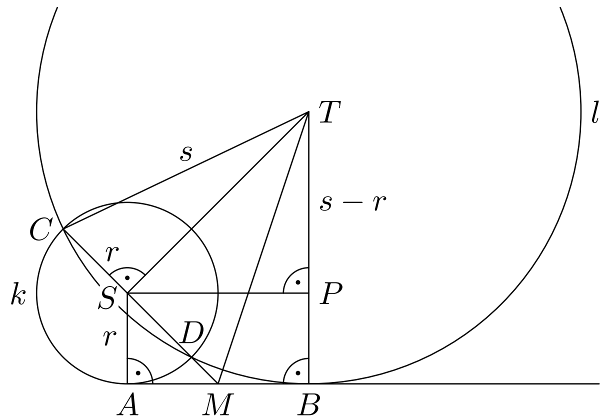

Obr. 4

CST a SPT plyne

$$|ST|^2 = s^2 - r^2 \quad \text{a} \quad |ST|^2 = |SP|^2 + (s-r)^2. \tag{1}$$

Odtud pro velikost úsečky SP vychází

$$|SP|^2 = (s^2 - r^2) - (s-r)^2 = 2r(s-r).$$

A protože $ABPS$ je pravoúhelník, dostáváme

$$|AB| = |SP| = \sqrt{2r(s-r)}.$$

Z pravoúhlých trojúhelníků AMS a MTS dále podle první rovnosti v (1) plyne

$$|AM|^2 = |SM|^2 - r^2 = |MT|^2 - |ST|^2 - r^2 = |MT|^2 - s^2,$$

přitom z pravoúhlého trojúhelníku MBT máme

$$|BM|^2 = |MT|^2 - s^2.$$

Je proto $|AM| = |BM|$, a bod M je tedy středem úsečky AB.

Poznámka. Závěr, že M je středem úsečky AB, plyne okamžitě z mocnosti bodu M k oběma kružnicím (bod M leží na tzv. chordále obou kružnic). Tyto pojmy jsou však pro soutěžící kategorie C dosud neznámé a nebudou nezbytné ani pro řešení dalších soutěžních kol.

Úlohy k procvičení:

4.1. Kružnice k, l, m se po dvou vně dotýkají a všechny tři mají společnou tečnu. Poloměry kružnic k, l jsou 3 cm a 12 cm. Vypočtěte poloměr kružnice m. Najděte všechna řešení. [55–C–I–2]

4.2. Kružnice k, l, m se dotýkají společné tečny ve třech různých bodech a jejich středy leží v přímce. Kružnice k a l stejně jako kružnice l a m mají vnější dotyk. Určete poloměr kružnice l, jestliže poloměry kružnic k a m jsou 3 cm a 12 cm. [55–C–S–3]

4.3. Kružnice k, l s vnějším dotykem leží obě v obdélníku $ABCD$, jehož obsah je 72 cm^2. Kružnice k se přitom dotýká stran CD, DA a AB, zatímco kružnice l se dotýká stran AB a BC. Určete poloměry kružnic k a l, jestliže poloměr kružnice k je v centimetrech vyjádřen celým číslem. [55–C–II–3]

4.4. Do kružnice k o poloměru r jsou vepsány dvě kružnice k_1, k_2 o poloměru $\frac{1}{2}r$, jež se vzájemně dotýkají. Kružnice l se vně dotýká kružnic k_1, k_2 a s kružnicí k má vnitřní dotyk. Kružnice m má vnější dotyk s kružnicemi k_2 a l a vnitřní dotyk s kružnicí k. Vypočtěte poloměry kružnic l a m. [55–B–I–6]

5. *Dokažte, že pro libovolná kladná reálná čísla a, b platí*

$$\sqrt{ab} \leqq \frac{2(a^2+3ab+b^2)}{5(a+b)} \leqq \frac{a+b}{2},$$

a pro každou z obou nerovností zjistěte, kdy přechází v rovnost.

Řešení. Pravá nerovnost je ekvivalentní nerovnosti

$$4(a^2+3ab+b^2) \leqq 5(a+b)^2,$$

kterou lze ekvivalentně upravit na nerovnost $a^2+b^2-2ab=(a-b)^2 \geqq 0$. Ta je splněna vždy a rovnost v ní nastane, právě když $a=b$.

Levou nerovnost zbavíme zlomků a umocníme na druhou,

$$25ab(a^2+2ab+b^2) \leqq 4\bigl(a^4+9a^2b^2+b^4+6a^3b+6ab^3+2a^2b^2\bigr),$$
$$25ab(a^2+b^2)+50a^2b^2 \leqq 4a^4+4b^4+44a^2b^2+24ab(a^2+b^2),$$

takže po úpravě dostaneme ekvivalentní nerovnost

$$4a^4+4b^4-6a^2b^2 \geqq ab(a^2+b^2).$$

Po odečtení výrazu $2a^2b^2$ od obou stran nerovnosti se nám podaří na obou stranách využít úpravy na čtverec. Dostaneme tak (opět ekvivalentní) nerovnost

$$4(a^2-b^2)^2 \geqq ab(a-b)^2.$$

Rozdíl čtverců v závorce levé strany ještě rozložíme na součin a vztah upravíme na tvar $4(a-b)^2(a+b)^2 \geqq ab(a-b)^2$.

Pokud je $a=b$, platí rovnost. Je-li $a \neq b$, můžeme poslední nerovnost vydělit kladným výrazem $(a-b)^2$ a dostaneme tak nerovnost $4(a+b)^2 \geqq ab$ neboli $4a^2+4b^2+$ $+7ab \geqq 0$. Levá strana této nerovnosti je vždy kladná, proto vyšetřovaná nerovnost platí pro všechna kladná čísla a, b, přičemž rovnost v ní nastane, právě když $a=b$.

Jiné řešení. Aritmetický průměr c čísel a, b má tu vlastnost, že se od něj obě čísla liší o tutéž hodnotu d. Nahradíme-li proměnné a, b v daných nerovnostech proměnnými c, d, zápis nerovností i důkaz obou vztahů se zjednoduší. Položme tedy $c=\frac{1}{2}(a+b)$, pak $a = c + d$ a $b = c - d$ (kde $d = \frac{1}{2}(a - b)$, jak se snadno můžeme přesvědčit). Tudíž $a^2 + b^2 = 2(c^2 + d^2)$, $ab = c^2 - d^2$, odkud $a^2 + 3ab + b^2 = 5c^2 - d^2$. Označme ještě písmeny m a n levou a pravou stranu první z dokazovaných nerovností. Potom

$$m = \sqrt{ab} = \sqrt{c^2 - d^2}$$

a

$$n = \frac{2(a^2 + 3ab + b^2)}{5(a + b)} = \frac{2(5c^2 - d^2)}{5 \cdot 2c} = c - \frac{d^2}{5c} = \sqrt{\left(c - \frac{d^2}{5c}\right)^2} = \sqrt{c^2 - d^2\left(\frac{2}{5} - \frac{d^2}{25c^2}\right)}.$$

Protože z vyjádření kladné hodnoty m vidíme, že $d^2 < c^2$, pro výraz v poslední závorce pod odmocninou platí

$$1 > \frac{2}{5} \geqq \frac{2}{5} - \frac{d^2}{25c^2} > \frac{2}{5} - \frac{1}{25} = \frac{9}{25} > 0,$$

což znamená, že odmocněnec leží v uzavřeném intervalu mezi čísly $c^2 - d^2$ a c^2. Odtud vyplývá $m \leqq n \leqq c$, přičemž rovnost nastane, právě když $d = 0$, tj. když $a = b$.

Poznámka. Z výsledků soutěžní úlohy plyne, že rozdíl mezi aritmetickým a geometrickým průměrem dvou kladných čísel lze zdola odhadnout nezáporným lomeným výrazem takto:

$$\frac{a + b}{2} - \sqrt{ab} \geqq \frac{a + b}{2} - \frac{2(a^2 + 3ab + b^2)}{5(a + b)} = \frac{(a - b)^2}{10(a + b)}.$$

Umocněním osamostatněné odmocniny a dalšími úpravami můžeme dokázat silnější odhad téhož druhu

$$\frac{a + b}{2} - \sqrt{ab} \geqq \frac{(a - b)^2}{4(a + b)}.$$

Jinou metodu důkazů spolu s dalšími podobnými nerovnostmi najdete v článku J. Šimši *Dolní odhady rozdílu průměrů* in Rozhledy matematicko-fyzikální 65 (1986/87), číslo 10, str. 403–407.

Úlohy k procvičení:

5.1. Nechť a, b, c, d jsou taková reálná čísla, že $a + d = b + c$. Dokažte nerovnost

$$(a - b)(c - d) + (a - c)(b - d) + (d - a)(b - c) \geqq 0.$$

[54–C–I–1]

5.2. Vyřešte nejprve úlohu 2.2 a potom dokažte, že pro každé kladné číslo x platí $x + 1/x \geqq 2$. Kdy nastává rovnost?

5.3. Dokažte, že pro libovolná různá kladná čísla a, b platí

$$\frac{a + b}{2} < \frac{2(a^2 + ab + b^2)}{3(a + b)} < \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{2}}.$$

[58–C–I–6]

5.4. Určete všechna kladná čísla x, y, z, pro něž současně platí:

$$x + \frac{1}{y} \leqq 2,\ \ y + \frac{1}{z} \leqq 2,\ \ z + \frac{1}{x} \leqq 2.$$

[Sečtěte všechny tři vztahy a levou stranu odhadněte pomocí nerovnosti z úlohy 5.2.]

6. *Najděte všechna přirozená čísla, která nejsou dělitelná deseti a která ve svém dekadickém zápisu mají někde vedle sebe dvě nuly, po jejichž vyškrtnutí se původní číslo 89krát zmenší.*

Řešení. a) Předpokládejme nejprve, že nuly jsou na třetím a druhém místě zprava. Hledané číslo x má pak tvar $x = 1\,000a + b$, kde a je přirozené číslo (stejně jako v dalších případech) a b nenulová číslice. Podmínku zadání $1\,000a + b = 89(10a + b)$ upravíme na tvar $5a = 4b$, z nějž plyne, že b je násobek pěti. Vyhovuje tak jen $b = 5$ a $a = 4$, tedy $x = 4\,005$.

b) Jestliže hledané číslo x má nuly na čtvrtém a třetím místě zprava, je $x = 10\,000a + b$, kde b je dvojmístné číslo. Podmínku zadání $10\,000a + b = 89(100a + b)$ upravíme na tvar $25a = 2b$, z nějž plyne, že b je lichý násobek čísla 25 (připomínáme, že x, a tedy ani b není dělitelné deseti). Odtud $b = 25$, $a = 2$ nebo $b = 75$, $a = 6$, tedy $x \in \{20\,025, 60\,075\}$.

c) Jestliže hledané číslo x má nuly na pátém a čtvrtém místě zprava, je $x = 100\,000a + b$, kde b je trojmístné číslo. Podmínku zadání $100\,000a + b = 89(1\,000a + b)$ upravíme na tvar $125a = b$, z nějž plyne, že b je lichý násobek čísla 125. Vyhovují pouze $b = 125$ a $a = 1$, $b = 375$ a $a = 3$, $b = 625$ a $a = 5$, $b = 875$ a $a = 7$, tedy $x \in \{100\,125, 300\,375, 500\,625, 700\,875\}$.

d) Z předchozích případů vidíme, že pro hledané číslo x tvaru $x = 10^{n+2}a + b$, kde b je n-místné číslo, dostáváme podmínku $10^{n+2}a + b = 89(10^n a + b)$ neboli $11 \cdot 10^n a = 88b$, odkud pro $n \geqq 4$ dostáváme podmínku $125 \cdot 10^{n-3}a = b$, podle níž je b násobkem deseti. Žádné další x, které by vyhovovalo zadání, tedy neexistuje.

Závěr. Hledaná čísla jsou 4 005, 20 025, 60 075, 100 125, 300 375, 500 625, a 700 875.

Úlohy k procvičení:

6.1. Trojciferné číslo je zakončeno číslicí 4. Přesuneme-li tuto číslici na první místo (a ostatní dvě číslice ponecháme beze změny), dostaneme číslo, které je o 81 menší než číslo původní. Určete původní číslo. [Sedláček, J.: Co víme o přirozených číslech, str. 7]

6.2. Najděte všechna čísla od 1 do 1 000 000, která se po škrtnutí první číslice 73krát zmenší. [45–Z7–I–2]

6.3. Najděte všechna čtyřmístná čísla n, která mají následující tři vlastnosti: V zápise čísla n jsou dvě různé číslice, každá dvakrát. Číslo n je dělitelné sedmi. Číslo, které vznikne obrácením pořadí číslic čísla n, je rovněž čtyřmístné a dělitelné sedmi. [58–C–I–3]

6.4. Klárka měla na papíru napsáno trojmístné číslo. Když ho správně vynásobila devíti, dostala čtyřmístné číslo, jež začínalo touž číslicí jako číslo původní, prostřední dvě číslice se rovnaly a poslední číslice byla součtem číslic původního čísla. Které čtyřmístné číslo mohla Klárka dostat? [57–C–I–6]

6.5. Určete největší dvojmístné číslo k s následující vlastností: existuje přirozené číslo N, z něhož po škrtnutí první číslice zleva dostaneme číslo k-krát menší. (Po vyškrtnutí číslice může zápis čísla začínat jednou či několika nulami.) K určenému číslu k pak najděte nejmenší vyhovující číslo N. [56–C–II–4]